

2. ศิลปะประดิษฐ์และงานศิลปะไทย

2.1 ความรู้เกี่ยวกับศิลปะประดิษฐ์

2.1.1 ความหมายของศิลปะประดิษฐ์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้กล่าวว่า “ศิลปะประดิษฐ์” ที่เขียนในปัจจุบันนั้นเป็นคำที่มักเขียนผิด ซึ่งคำที่เขียนถูกต้องคือ “ศิลปะประดิษฐ์” ศิลปะประดิษฐ์ มาจากคำว่า ศิลปะ + ประดิษฐ์ คำว่า ศิลปะ ศิลป์ ศิลปะ (อ่านว่า สิ้นละปะ,สิน,สิ้นละปะ) ว่าหมายถึงฝีมือมือทางการช่าง การทำให้วัตถุพิสดาร เช่น เขาทำดอกไม้ประดิษฐ์ประดอยอย่างมีศิลปะ ผู้หญิงสมัยนี้มีศิลปะในการแต่งตัว รูปสลักหินเป็นรูปศิลป์ การแสดงออกซึ่งอารมณ์ สะท้อนใจเพื่อประจักษ์ด้วยสื่อต่างๆ อย่างเสียง เส้น สี ผิว รูปทรง เป็นต้น เช่น ศิลปะการดนตรี ศิลปะการวาดภาพ ศิลปะการละคร ส่วนคำว่า ประดิษฐ์ หมายถึง ตั้งขึ้น จัดขึ้น คิดทำขึ้น สร้างขึ้น แต่งขึ้น ที่จัดทำขึ้นให้เหมือนของจริง เช่น ดอกไม้ประดิษฐ์ ที่คิดทำขึ้นไม่เหมือนธรรมชาติ เช่น ลายประดิษฐ์ จึงสรุปได้ว่า ศิลปะประดิษฐ์ คือ ผลงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยฝีมือประณีต งดงามละเอียดอ่อน

วิรุณ ตั้งเจริญ (2539:146). ได้ให้ความหมายว่า งานศิลปะประดิษฐ์ หมายถึง กิจกรรมที่ต้องใช้ความรู้สึกรู้สึกคิดและจินตนาการการประดิษฐ์คิดค้นศิลปะในรูปแบบต่าง ๆ ประดิษฐ์คิดค้นทั้งในแง่รูปทรง สี วิธีการ และเนื้อหาต่าง ๆ ให้ปรากฏขึ้น เป็นการส่งเสริมการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ให้สวยงาม น่าสนใจและมีผลไปสู่การใช้ประโยชน์ในโอกาสต่างๆ ด้วย

จะพบว่าความหมายของศิลปะประดิษฐ์ สามารถจำแนกได้สองความหมายตามลักษณะของงาน คือ ประการแรกงานด้านทัศนศิลป์ที่เน้นลักษณะของผลงานศิลปิน เช่น สาขาจิตรกรรม ประติมากรรม เป็นต้น ประการที่สองงานด้านการประดิษฐ์ที่เน้นความประณีต ทำขึ้นเพื่องานประเพณีทางศาสนา พระมหากษัตริย์ เช่น งานดอกไม้สด งานใบตอง การจัดพาน เครื่องแขวนไทย การร้อยมาลัย การแกะสลักผักและผลไม้ พานดอกไม้สด งานกระถาง การจัดดอกไม้ บูหงา ของชำร่วย เครื่องหอม งานถักงานเย็บ งานปัก งานร้อย หัตถกรรมท้องถิ่น การประดิษฐ์เศษวัสดุ งานปั้น งานสาน งานทอ การเขียนลวดลาย เป็นต้น ซึ่งเป็นงานที่เน้นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของชาวไทย ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้เน้นความหมายของศิลปะประดิษฐ์ในความหมายของประการที่สอง คือ งานศิลปะประดิษฐ์ที่เป็นเอกลักษณ์ไทย ใช้ในการประดับตกแต่งงานประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น งานดอกไม้สด งานใบตอง การจัดพาน เครื่องแขวนไทย การร้อยมาลัย พานดอกไม้สด เป็นต้น ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้งานศิลปะประดิษฐ์จะเป็นลักษณะที่ใช้เพื่อประดับตกแต่งในพระอุโบสถ และพระวิหารของวัดหลวงในเกาะรัตนโกสินทร์ในรูปแบบของศิลปะไทย

ลักษณะของงานศิลปะประดิษฐ์ เป็นผลงานที่มนุษย์คิดสร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยฝีมือ มีคุณค่าทางความงามใช้ความพยายามในการพักพิงมากกว่าการผลิตด้วยเครื่องจักร จึงเป็นที่นิยมของชาวตะวันตกเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าเป็นผลงานที่เกิดจากฝีมือมนุษย์โดยตรง มีความประณีตละเอียดอ่อนถึงแม้จะต้องใช้เวลาในการทำงานมากกว่าเครื่องจักร เพราะผลงานที่ทำด้วยมือจะมีความประณีตมากกว่าเครื่องจักรผลิตที่ออกมาไม่ซ้ำซาก จำเจ แล้วยังมีคุณค่าทางความงามอีกด้วย

ลักษณะของงานศิลปะประดิษฐ์ สามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ

1) งานศิลปะประดิษฐ์ทั่วไป

เป็นงานประดิษฐ์ที่ไม่มีความเป็นมาจากบรรพบุรุษหรือท้องถิ่น กล่าวคือ เป็นงานประดิษฐ์ที่บุคคลทั่วไปสามารถเรียนรู้และนำไปประดิษฐ์ได้โดยอาศัยการศึกษาจากตำรา เช่น งานประดิษฐ์ตามสมัยนิยม การประดิษฐ์ดอกไม้แห้งชนิดต่าง ๆ เป็นต้น

2) งานศิลปะประดิษฐ์ที่เป็นเอกลักษณ์ไทย

เป็นลักษณะงานที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือเป็นงานประดิษฐ์ที่มีเฉพาะในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยส่วนมากจะเป็นการสืบทอดมาจากผู้ใหญ่ในครอบครัวสู่ลูกหลาน งานประดิษฐ์หลายอย่างทำขึ้นเพื่องานประเพณีทางศาสนา เช่น งานดอกไม้สด ใบตอง และแกะสลัก และบางอย่างจัดทำขึ้นเพื่อความสวยงาม สนุกสนานภายในครอบครัว

2.1.2 ประวัติความเป็นมา

ด้วยหนังสือ ตำรา หรือบทความที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะประดิษฐ์ เช่น การจัดดอกไม้ในงานพิธีต่าง ๆ งานดอกไม้สด กล้วย เครื่องแขวน งานใบตอง ฯลฯ ส่วนใหญ่มีการกล่าวถึง “นางนพมาศ” ในพระราชพิธีต่าง ๆ ดังนี้

1) ในพระราชพิธีสิบสองเดือน ได้กล่าวถึงนางนพมาศไว้ในหนังสือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ในพิธีจองเปรียงว่า “ข้าน้อยก็กระทำโคมลอย คิดตกแต่งให้งามประหลาดกว่าโคมพระสนมกำนัลทั้งปวง จึงเลือกผกาเกสรสีต่าง ๆ ประดับเป็นรูปดอกกระมุทบานกลีบรับแสงจันทร์ ใหญ่ประมาณเท่ากงระแหะ ล้วนแต่พรรณดอกไม้ซ้อนสีสลับให้เป็นลวดลาย แล้วก็เอาผลพฤษภดาชาติมาแกะจำหลักเป็นรูปมยุระคณานกวิหคหงส์ ให้จับจิกเกสรบุปผชาติอยู่ตามกลีบดอกกระมุทเป็นระเบียบเรียงเรียงวิจิตรไปด้วยสีย้อมสดสวย ควรจะทอดทัศนา ยิ่งนักทั้งเสียบแซมเทียนรูปและประทีปน้ำมันเปรียงเจือด้วยไขข้อพระโค” (พระราชพิธีสิบสองเดือน. 2522 : 3)

2) ในคำอธิบายประวัติการจัดดอกไม้สด พ.ศ.2486 จากหนังสือเรื่องตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์หรือนางนพมาศ ปรากฏว่าในรัชสมัยของสมเด็จพระร่วงเจ้าแห่งกรุงสุโขทัยนั้น ศิลปะในการจัดแต่งดอกไม้สดเจริญอยู่แล้ว เช่น ตอนที่ท้าวศรีจุฬาลักษณ์หรือนางนพมาศบรรยายเรื่อง พระราชพิธีจองเปรียงในวันเพ็ญเดือน 12 ในโอกาสนั้นประชาชนชายหญิงต่างได้ประกวดโคมชัก โคมแขวน โคมลอย ฝ่ายพระสนมกำนัลก็ทำโคมลอย ร้อยด้วยดอกไม้เป็นรูปแบบต่าง ๆ ประกวดกัน ถวายให้ทรงอุทิศบูชาพระบรมพุทธรูป ซึ่งประดิษฐานยังนันทมณฑลที่ ครั้นภายหลังที่พระศรีมหาโพธิ์ บิดาของนางนพมาศ ได้นำนางถวายตัวเป็นพระสนมของสมเด็จพระร่วงเจ้า คือ ภายหลังวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ.1907 แล้ว นางนพมาศได้ร่วมประกวดโคมลอยนั้นด้วย นางนพมาศจึงได้คิดเอาดอกไม้ต่าง ๆ มาประดิษฐ์เป็นรูปดอกบัวแบ่งบานรับแสงจันทร์ ใช้ดอกไม้ซ้อนสีสลับให้เป็นลวดลาย แล้วนำเอาผลไม้มาแกะเป็นรูปนก จับจิกกินเกสรดอกบัว เสียบแซมด้วยรูปเทียนแล้วลอยโคมไฟไปในน้ำ ครั้นสมเด็จพระร่วงเจ้าทอดพระเนตรเห็นก็ชมว่าโคมรูปดอกบัวนี้งามอย่างประหลาด จึงตรัสเรียกหาตัวผู้คิดประดิษฐ์โคมนี้ นางนพมาศก็ทูลให้ทรงทราบที่ตนคิดขึ้นด้วย

เหตุผลหลายประการ ซึ่งรวมความได้ว่าการประดิษฐ์รูปแบบนี้เป็นการถูกต้องด้วยกาลเทศะ สมเด็จพระร่วงเจ้าจึงได้ทรงบัญญัติให้ทำโคมลอยรูปดอกบัวในวันนักขัตฤกษ์ วันเพ็ญเดือน 12 สืบมา ชาวไทยจึงได้มีประเพณีลอยกระทงในวันเพ็ญเดือน 12 โคมดอกบัวนี้ก็พลิกแพลงทำด้วยดอกไม้ ใบไม้ต่าง ๆ กันจนเป็นรูปกระทงเจิมเช่นที่หลากหลายในปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ยังปรากฏอีกว่า ในเดือนเมษายนมีพระราชพิธีสนามใหญ่¹ บรรดาเจ้าเมือง เศรษฐี คหบดี เข้าเฝ้าถวายบังคมสมเด็จพระร่วงเจ้า เพื่อถวายเครื่องราชบรรณาการ พระสนมกำนัลก็ร้อยกรองดอกไม้เป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เมื่องมหากถวายให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่ผู้มาเฝ้า นางนพมาศร้อยดอกไม้สีเหลืองเป็นรูปพานทองสองชั้นรองชั้น มีระย้าระบายดงามในชั้นใส่เมี่ยงหมาก แล้วร้อยดอกไม้เป็นตาข่ายคลุมชั้นอีกทีหนึ่ง ดูเป็นที่เจริญตาและถูกกาลเทศะ สมเด็จพระร่วงเจ้าจึงทรงบัญญัติว่า ถ้าชาวไทยทำการรับแขกขนาดใหญ่มีงานอวาทหมงคลหรือวิวาทหมงคล ก็ให้ร้อยกรองดอกไม้เป็นรูปแบบพานชั้นหมากและให้เรียกว่า “พานชั้นหมาก” (งานดอกไม้สดในวัฒนธรรมไทย.2547 : 7)

ภาพที่ 20 พระราชพิธีสนามใหญ่ หรือพระราชพิธีคเชนทร์ศวसन

ผีพระหัตถ์ในสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

¹ พระราชพิธีสนามใหญ่ หมายถึง การออกสนามใหญ่ คือ สรรสนานหรือพระราชพิธีคเชนทร์ศวसन พระราชพิธีในเดือน ๕ การพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือก เป็นพิธีของพราหมณ์พฤติบาท ได้ทำในเดือนห้าครั้งหนึ่ง เดือนสิบครั้งหนึ่ง เป็นกระบวนเรื่องคชกรรมการของหมอช้าง ว่าทำเพื่อให้เจริญสิริสวัสดิมงคลแก่ช้าง ซึ่งเป็นราชพาหนะและเป็นการกำลัแผ่นดิน และบำบัดเสนียดจัญไร ในผู้ซึ่งเกี่ยวข้องอยู่ในการช้างทั้งปวงด้วย แต่การพระราชพิธีนี้ เฉพาะเหมาะกับคราวที่ควรประกอบพิธีการอื่นๆหลายอย่าง คือเป็นต้นว่าเมื่อทำการจะให้เป็นสวัสดิมงคลแก่ช้าง ม้า ก็ต้องรดน้ำมนต์ช้างม้า เมื่อจะเอาไปรดเต้าๆกับโรงเช่นนั้น ก็ดูไม่เป็นประโยชน์อันใด และผู้รดจะเหน็ดเหนื่อยกว่าจะทั่ว จึงเห็นว่าถ้าปลูกเกยขึ้น แล้วจัดให้ช้างม้าเดินมาเป็นกระบวน พราหมณ์และราชบัณฑิตซึ่งเป็นผู้จะประนํามนต์นั่งคอยอยู่บนเกย เมื่อกระบวนมาถึงก็ประพรมไปจนตลอดกระบวนง่ายกว่า ทั้งจะได้ทอดพระเนตรตรวจตราชมเชยราชพาหนะทั้งปวงปีละสองครั้งด้วย อนึ่งธรรมเนียมตามพราหมณ์ใหญ่ ก็ต้องเตรียมให้พริกพร้อมด้วยเครื่องสรรพสัตว์และพลทหารให้พร้อมมูลอยู่ เมื่อมีราชการศึกสงครามอันใด ก็จะได้จับจ่ายกำเกณฑ์ไปโดยง่ายโดยเร็ว เป็นการตรวจตราเครื่องศัตราวุธและไพร่พลอย่างเร็วคราวหนึ่ง อนึ่ง ตามแบบอย่างแต่เดิมซึ่งมีมาในเรื่องนพมาศเป็นต้น จนถึงในกฎมนเฑียรบาลความกลัง ว่าในพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือกและสนามใหญ่นี้ เป็นเวลาที่ประชุมท้าวพระยาข้าราชการทั้งในกรุงและหัวเมืองเอก โท ตรี จัตวา ทั้งเจ้าประเทศราชเข้ามาเฝ้า กำหนดถวายดอกไม้ทองเงินเครื่องบรรณาการ เป็นการประชุมใหญ่ครั้งหนึ่ง เวลานั้นก็ควรที่จะประชุมพลโยธาทวยหาญทั้งปวงให้พร้อมพร้อมเป็นการป้องกันพระนครด้วย แสดงพระเดชานุภาพให้หัวเมืองประเทศราชทั้งปวงเป็นที่เข็ดขามยำเกรงพระบารมีด้วย เพราะฉะนั้นการสนามใหญ่นี้ จึงได้มีทั้งกรุงสุโขทัยและกรุงทวารวดี มิได้เว้นว่างเหมือนอย่างพิธีสมโภชฉัตรที่มีอยู่อย่างนานบ้าง ไม่ได้ยิ่งบ้าง

3) การประดิษฐ์บายศรีเพื่อใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ นั้น มีมาตั้งแต่ครั้งใดไม่ปรากฏ สันนิษฐานว่าคงมีมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล นางนพมาศได้ดัดแปลงมาจากลักษณะงานของขอมซึ่งเป็น โลหะทำเป็นกรวยสลักลายวางบนพาน มีของคาวหวาน ผลไม้วางเพื่อใช้บูชา พระร่วงเจ้าทรงประชวรนาง นพมาศได้นำบายศรีขึ้นไปถวาย เมื่อสมเด็จพระร่วงเจ้าทรงทอดพระเนตรเห็นเกิดความรู้สึกอึดอัดใจ พระอาการประชวรก็ทุเลาลงอย่างน่าอัศจรรย์ ท่านจึงโปรดให้จัดว่า บายศรีเป็นของใช้ในพิธีกรรมหลวง งานมงคลต่าง ๆ ให้งานบายศรีเป็นเครื่องประกอบ ฉะนั้นงานบายศรีจึงจัดว่าเป็นงานสูง (การศึกษา บายศรีท้องถิ่น. 2539 : 6)

จากตัวอย่างข้อมูลที่กล่าวถึง “นางนพมาศ” ในเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะ ประดิษฐ์ได้กล่าวถึงงานพระราชพิธีต่าง ๆ ในสมัยสุโขทัยมีการประดิษฐ์โคมลอยรูปดอกกระมุท หรือที่ เรียกกันภายหลังว่า ลอยกระทงทรงประทีป (กระทงเป็นรูปดอกบัว) มีการประดิษฐ์พานขันหมาก และ งานบายศรี เป็นต้น หากการตรวจสอบเอกสารทางวรรณคดี ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสังคมศาสตร์ ได้กล่าวถึงนางนพมาศในหลายประเด็นจากข้อวินิจฉัย ดังนี้

1) กรมศิลปากร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ได้กล่าวถึง “วรรณกรรมสุโขทัย” ใน ปี พ.ศ.2528 กล่าวว่า เรื่องนางนพมาศ ฉบับพิมพ์ของหอพระสมุดวชิรญาณ พ.ศ.2457 เป็นของแต่งขึ้น ใหม่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง ประมาณว่าจะแต่งในรัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 3 ไม่เกินกว่านั้น และไม่เป็น สำนวนภายหลังนั้นลงมา สามเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุกาภาพทรงอธิบายเรื่องนี้ไว้ดังนี้ “...สำนวนหนังสือ เรื่องนางนพมาศเป็นหนังสือแต่งใหม่เป็นแน่ และยังซ้ำมีความที่กล่าวผิด ที่จับได้โดยแจ่มแจ้งว่าเป็น ของใหม่หลายแห่ง ยกตัวอย่างดังว่าด้วยชนชาติต่าง ๆ ในหนังสือนี้ ออกชื่อฝรั่งหลายชาติ ซึ่งที่จริงไม่ว่า ชาติใดยังไม่มีเข้ามาในประเทศนี้...ข้าพเจ้าจึงมิได้มีความนิยมต่อหนังสือเรื่องนางนพมาศ จนถึงได้เคยนำ ความกราบบังคมทูลฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในชุมนุมโบราณคดีสโมสรว่า ข้าพเจ้าไม่ เชื่อหนังสือเรื่องนี้ว่าเป็นหนังสือของนางนพมาศจริงดังอ้างไว้ในตัวเรื่อง พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายว่า หนังสือเรื่องนี้ได้เคยทอดพระเนตรฉบับ หลวง แต่ถึงฉบับหลวงก็เป็นหนังสือแต่งใหม่ในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์อย่างข้าพเจ้าคิดเห็นนั้นเป็นแน่ไม่มีที่ สงสัย แต่ท่านผู้ศึกษาโบราณคดีแต่ก่อนนามิพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลกรมหลวงวงษาธิ ราชสนิท เป็นต้น ทรงนับถือเรื่องนี้อยู่ชะรอยเรื่องเดิมเขาจะมีอยู่บ้าง แต่ฉบับเดิมจะบกพร่องวิปลาสขาด หายไปอย่างไร จึงมีผู้ใดในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้แต่งใหม่ โดยตั้งใจจะปฏิสังขรณ์ให้เรียบร้อย แต่ผู้แต่งนั้น เผลอไปมิได้พิเคราะห์ความจริงเท็จในทางพงศาวดารอย่างเรานิยมกันทุกวันนี้ แต่งแต่จะให้ไพเราะเพราะ พริ้ง เรียงลงไปตามความรู้ที่มีอยู่ในเวลาแต่งหนังสือเรื่องหนังสือจึงวิปลาสไป” พระบรมราชาธิบาย ดังกล่าวนี้นี้ จึงเป็นข้อสรุปว่าเรื่องนางนพมาศเป็นเรื่องแต่งขึ้นใหม่เพื่อปฏิสังขรณ์หนังสือเก่า ซึ่งอาจเป็น หนังสือจำพวกตำราเก่าของพราหมณ์ที่สูญหายไป เพราะลักษณะพิธีพราหมณ์ที่กล่าวในหนังสือนี้โดยมาก เป็นแบบแผนก่อนครั้งกรุงศรีอยุธยา ประจักษ์พยานในความสำเร็จเรื่องพิธีเหล่านี้ทำให้ผู้ศึกษาโบราณคดี ถือว่าเป็นหนังสือมีคุณค่า และเชื่อว่าเป็นหนังสือเก่าถึงสมัยสุโขทัย...

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชดำริในสมัยต่อมาว่า ชื่อที่เรียกว่า “นพมาศ” เดิมเห็นจะหมายเพียงว่าพิธี 9 เดือน คือวันพรรษา 3 เดือน นอกจากนี้มีพิธีพราหมณ์ทำตามตำราทุกเดือน จะมีใช้ชื่อคน

2) สุจิตต์ วงษ์เทศ กล่าวในหนังสือศิลปวัฒนธรรมเรื่อง “ไม่มีนางนพมาศ ไม่มีลอยกระทงสมัยสุโขทัย” ปี พ.ศ.2530 กล่าวว่าหนังสือนางนพมาศก็ต้องเป็นวรรณกรรมสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์อยู่นั่นเอง จะเป็นวรรณกรรมของยุคอื่นใดไปไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีข้อความอยู่หลายตอน (หรือเกือบหมดทั้งเล่ม) ที่แสดงว่าจะแต่งในสมัยสุโขทัยไม่ได้ ดังที่ศาสตราจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ระบุไว้อย่างชัดเจน และยังย้ำอีกว่า ความน่าสนใจของหนังสือนี้อยู่ที่ว่าเป็นงานวรรณกรรมที่เขียนในต้นรัตนโกสินทร์ ความพยายามที่ไปจัดนางนพมาศเป็นวรรณกรรมสุโขทัย (ดังที่เห็นได้ในประวัติวรรณคดีหลายเล่ม) ได้ปิดบังมิให้ได้เห็นสิ่งที่น่าตื่นตันทึ่งอันแฝงเร้นอยู่ในวรรณกรรมชิ้นนี้มาเป็นเวลานาน...คงไม่จำเป็นจะต้องตอกและย้ำอีกแล้ว หนังสือเรื่องนางนพมาศ “แต่งในสมัยสุโขทัยไม่ได้” เพราะหนังสือเรื่องนางนพมาศ “เป็นวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์โดยแท้” และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 ทรงมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างสำคัญในการพระราชนิพนธ์เรื่องนางนพมาศเล่มนี้

3) ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวถึงนางนพมาศในบทความเรื่อง “โลกของนางนพมาศ” ในหนังสือเรื่องไม่มีนางนพมาศ ไม่มีลอยกระทงสมัยสุโขทัย” ปี พ.ศ.2530 กล่าวว่าถ้าจะพยายามหากำหนดเวลาให้แน่นอนว่านางนพมาศแต่งขึ้นเมื่อใดในต้นรัตนโกสินทร์ ก็พอจะหาเครื่องหมายอยู่ได้ในพระราชพิธีวิสาขบูชา พระราชพิธีนี้ไม่มีหลักฐานว่าเคยจัดขึ้นในสมัยอยุธยาและเริ่มทำครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 2 พ.ศ.2360 พระราชกำหนดเกี่ยวกับพระราชพิธีนี้ในสมัยรัชกาลที่ 2 อ้างว่าโบราณกษัตริย์เคยทำมาก่อน แต่ก็ไม่สามารถอ้างพระนามกษัตริย์องค์ใดได้ นอกจากกษัตริย์ลังกา

กล่าวโดยสรุป จากข้อมูลมีเหตุผลหลายประการที่เป็นการกล่าวถึงวรรณกรรมเรื่องนางนพมาศนี้ว่าเป็นการแต่งขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่สำคัญเป็นการแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในอดีตยังคงมีการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน เป็นการแสดงให้เห็นถึงภาพสะท้อนบทบาทหน้าที่ของฝ่ายในในราชสำนัก โดยเฉพาะเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งมีหน้าที่ปลูกเหินดอกไม้ จัดดอกไม้ร้อยดอกไม้ รวมทั้งมีหน้าที่เกณฑ์ดอกไม้เวลางานพระราชพิธีต่าง ๆ เหล่านี้เป็นภาพสะท้อนถึงเหตุการณ์และเรื่องราวเหล่านี้ครั้งหนึ่งได้เคยเกิดขึ้นจริงบนแผ่นดินไทย จึงกล่าวความเป็นมาในแต่ละช่วงได้ ดังนี้

ช่วงที่ 1 สมัยรัชกาลที่ 1-3 (พ.ศ.2325-2394)

เป็นช่วงเวลาของการรวมตัวก่อร่างสร้างเมืองใหม่ขึ้นมาบนฝั่งพระนคร เป็นการย้ายราชธานีมาสร้างในพื้นที่ วิทย์ พิณคันเงิน (2503 : 205). ได้กล่าวถึงเรื่องการจัดดอกไม้สดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่คงไม่ผิดแปลกไปจากในสมัยอยุธยาซึ่งไม่มีหลักฐานให้สืบค้น เพราะเป็นการสั่งสอนสืบต่อกันมาไม่ขาดสาย จนกระทั่งตกทอดมาในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ปรากฏผู้มีฝีมือในเรื่องการจัดดอกไม้สดขึ้นผู้หนึ่ง คือ “เจ้าคุณตานี” ธิดาเจ้าพระยามหาเสนา ซึ่งเป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ 1 ในระยะนี้ได้มีการประดิษฐ์ทำดอกไม้รูปแปลก ๆ โดยเริ่มตั้งแต่ปีที่เฉลิมพระยศโอรสเจ้าคุณตานีเป็นกรมหมื่นสุนทรเวช เมื่อ พ.ศ.2359 เป็นต้นมา

เจ้าจอมมารดาตานี หรือ เจ้าคุณวัง ว่า เป็นธิดาคนแรกของเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค) เกิดจากคุณลื้มภรรยาดั้งเดิม เมื่อแรกเกิดนั้นเป็นเวลาพอดีกัปที่เจ้าพระยามหาเสนา (เสน) ขณะมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาจำแสนยกร ผู้เป็นเจ้าคุณปู่กลับจากราชการทัพเมืองตานี เพื่อเป็นที่ระลึกเหตุการณ์สงครามครั้งนั้นจึงตั้งชื่อหลานปู่ซึ่งเพิ่งเกิดว่า “ตานี” เมื่อคุณลื้มเสียชีวิตเพราะถูกโจรปล้นและฆ่าตายนั่น คุณตานียังเด็กอยู่จึงอยู่ในความอุปการะของท่านผู้หญิงนาคและคุณนวล ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมาช้านาน คือเมื่อพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ บรรดาเสนาบดีใหญ่่น้อยทั้งหลายก็พากันถวายบุตรธิดาเข้ารับราชการในพระราชสำนักฝ่ายหน้าฝ่ายใน เพื่อแสดงความจงรักภักดีและเพื่อความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ครั้งนี้ก็เช่นกันนายบุนนาคได้ถวายธิดาสาวคือคุณตานีให้เป็นบาทบริจาริกาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เรื่องราวในชีวิตของเจ้าจอมมารดาตานีไม่มีใครปรากฏหลักฐานแต่ก็น่าจะสันนิษฐานได้ว่า คงจะเป็นชีวิตที่ราบเรียบ ปฏิบัติหน้าที่ลูกที่ดี เมียที่ดี เป็นกุลสตรีเต็มขั้น

มีหลักฐานที่ยืนยันถึงความเป็นกุลสตรีของเจ้าจอมมารดาตานีปรากฏใน เพลงยาวคำอธิบาย 12 ประการ ของคุณพุ่ม กวีหญิงฝีปากกล้าในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีเนื้อความกล่าวถึงข้อเด่นข้อด้อยของผู้คนซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในสมัยนั้น ซึ่งคุณพุ่มนำมาเปรียบเปรยหยอกล้อว่าหากเกิดชาติหน้าก็ขออย่าให้ได้เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของผู้ที่ทำนอกนาม เกี่ยวกับเจ้าจอมมารดาตานี คุณพุ่มอธิบายว่า ขออย่าให้เป็นดอกไม้ของเจ้าคุณวัง ซึ่งมีคำอธิบายทำให้รู้ถึงชีวิตความเป็นอยู่ส่วนหนึ่งของเจ้าจอมมารดาตานีว่า เป็นผู้ที่มีฝีมือและความสามารถในการงานดอกไม้เงินเป็นที่เลื่องลือ มีผู้มาขอให้ทำดอกไม้ช่วยงานต่าง ๆ มิได้ขาด จนดอกไม้ในสวนของเจ้าจอมมารดาตานีไม่มีโอกาสที่จะบานอยู่กับต้น (คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. 2546: 38-40). ซึ่งนอกจากจะถวายงานในด้านที่ตนถนัดแล้ว ท่านยังได้ฝึกหัดและถ่ายทอดวิชาแก่พระธิดาและพระนัดดา ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉัตร กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ให้เป็นช่างดอกไม้สืบวิชาต่อมาจนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ช่วงที่ 2 สมัยรัชกาลที่ 4-6 (พ.ศ.2394-2468)

ได้มีการสร้างเมืองต่อเนื่องมาจากยุคสมัยแรก มีการพัฒนาเมืองมากขึ้นจากการที่รับอิทธิพลตะวันตก เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการคมนาคม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เมืองเริ่มมีการขยายตัวออกไปนอกกำแพงพระนครมากขึ้น และส่งผลต่อเนื่องไปสู่ในยุคสมัยต่อมา เหตุการณ์สำคัญหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. (2554 : 64 - 65). ได้กล่าวถึงเรื่องจริงในราชสำนักสยามจากเรื่องสี่แผ่นดิน ของหม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ ปราโมช ซึ่งมีวลีที่ว่า “ราวกับรับชาเรวิช” ของชาววังนั้นมีที่มาจากการรับเสด็จและรับรองชาเรวิชมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย ซึ่งเสด็จมาเยือนประเทศไทยระหว่างเดือนมีนาคม พ.ศ. 2433 การรับเสด็จครั้งนั้นเป็นไปอย่างยิ่งใหญ่มโหฬาร มีการเตรียมการรับเสด็จล่วงหน้าเป็นเวลานาน อาจกล่าวได้ว่าสิ่งใดไม่ว่าจะเป็นสถานที่ หรือสิ่งของที่ศิลปะของไทยนั้น ได้จัดถวายให้ทอดพระเนตร และให้ได้ทรงใช้ทั้งสิ้น...และเมื่อประทับ ณ สถานที่ใด นอกจากความสวยงามสะอาด และความสะอาดสบายแล้ว ยังมีกลิ่นหอมของดอกไม้ไทย เพราะทุกห้องจะโปรดให้มีดอกไม้สดร้อยเป็นพวงอุบะ มาลัยหรืออื่น ๆ ตามความเหมาะสม ...นับเป็นงานที่ยิ่งใหญ่มโหฬาร ต้องมีการ

ตระเตรียมกันอย่างมาก ชาววังทุกตำแหน่งถูกกะเกณฑ์ให้ช่วยงาน ทั้งงานอาหารหวานคาว งานดอกไม้ และงานอื่น ๆ แม้เวลาผ่านไปนานแล้ว แต่ความยิ่งใหญ่ของงานก็ยังคงอยู่ในความทรงจำของชาววังทุกคน จนกลายเป็นวลีเปรียบเปรยเมื่อเห็นผู้ใดตระเตรียมงานวุ่นวายมโหฬาร และเป็นวลีที่รู้เฉพาะในหมู่ชาววัง

ผลจากการรับเสด็จครั้งนั้น ทำให้สัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับรัสเซียแน่นแฟ้น เมื่อ ชาร์ลวีกเสด็จถึงถวัลยราชสมบัติแทนพระบิดาทรงพระนามว่า พระเจ้านิโคลัสที่ 2 ก็ได้ช่วยเหลือไทย คานอำนาจมิให้อังกฤษและฝรั่งเศสคุกคามเอกราชอธิปไตยของไทย

รททง จันทรางศุ. (2550 : 10). ได้กล่าวถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง นั้น หม่อมเจ้าหญิงจจิตรถนอม ดิศกุล ทรงบันทึกความทรงจำเล่าประทานไว้ถึงหน้าที่ในเขตพระราชฐาน ชั้นในเกี่ยวกับงานดอกไม้สดตอนหนึ่งว่า มีหน้าที่ดูแลพนักงานนมัสการ ซึ่งเป็นแผนกใหญ่ในพระราชฐาน ชั้นใน มีหน้าที่ทำรูปเทียนดอกไม้ จัดดอกไม้ร้อยดอกไม้ จัดพระแท่นทรงบูชา และนมัสการในงานพระราชพิธีต่าง ๆ ทรงยกถวายพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรเสรฐสุตา พระราชธิดาพระองค์สุดท้ายใน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นหัวหน้า เมื่อเสด็จกรมหลวงวรเสรฐสุตา สิ้นพระชนม์ใน พุทธศักราช 2450 อันเป็นเวลาปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงแล้ว พระราชทานให้พระ นางเจ้าสุขุมลมารศรี พระราชเทวี (ต่อมาคือสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าฯ พระอัครราชเทวี) ทรงว่าราชการ แทนต่อมาจนสมัยรัชกาลที่ 7 แต่ที่ทำการของแผนกนมัสการก็ยังคงใช้ตำแหน่งที่ประทับของเสด็จกรม หลวงวรเสรฐสุตาสืบมาจนทุกวันนี้

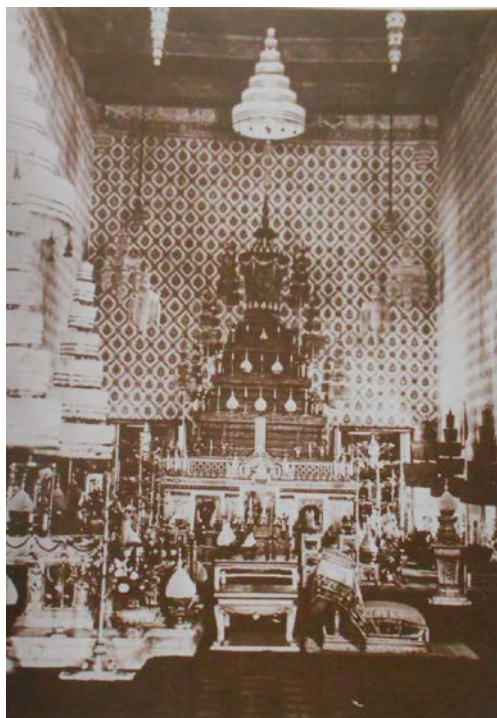

ภาพที่ 21 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุตรี กรมหลวงวรเสรฐสุตา
(ที่มา : กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมาภูร. 2548)

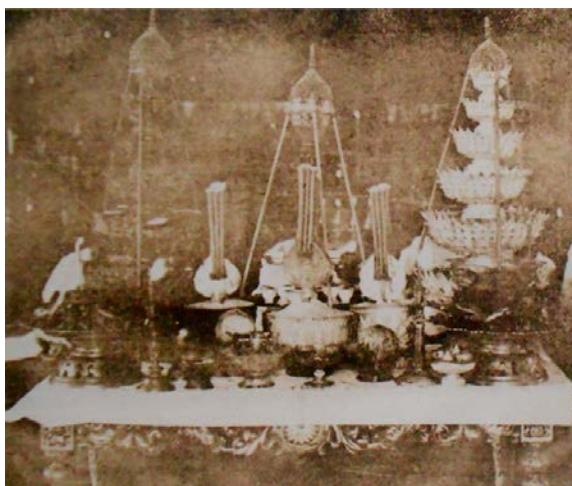

ภาพที่ 22 สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าฯ พระอัครราชเทวี
(ที่มา : ธงทอง จันทรางศุ. 2550 : 14)

หน้าที่เกณฑ์ดอกไม้ในงานพระราชพิธีทุกคราวคือ แบ่งหน้าที่ไปตามตำแหน่งต่าง ๆ ให้ร้อยดอกไม้สนองพระเดชพระคุณ ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ นอกจากนี้ วิทยพัฒน์เงิน (2503 : 205-206). กล่าวถึงในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าก็มี “กรมสมเด็จพระสุตรางษรราชประยูร” พระเจ้าบรมวงศ์ฝ่ายในชั้นผู้ใหญ่ เป็นผู้ทรงใฝ่พระทัยมากผู้หนึ่ง นอกจากนั้นก็ยังมี “กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ” พระเชษฐภคินีผู้ใหญ่ซึ่งดำรงตำแหน่งอธิบดีราชการฝ่ายใน ทรงมีฝีมือพระหัตถ์ในทางจัดดอกไม้เป็นที่เลื่องลือมากระทั้งบัดนี้ โดยได้ทรงดัดแปลงการร้อยตาข่ายเพื่องห้อยของเก่าเป็นแบบแปลก ๆ เช่น ระบายแปลง พวงแก้ว วิมานพระอินทร์ และวิมานแท่น เป็นต้น แม้ “สมเด็จพระพันปีหลวง” ก็ทรงมีพระนามเลื่องลือในทางประดิษฐ์ดอกไม้เช่นเดียวกัน เช่นในคราวที่ได้ทรงประดิษฐ์ดอกไม้เป็นรูปพญานาคเลื้อยไปตามโต๊ะเสวยในงานพระราชทานเลี้ยงแขกต่างประเทศ เป็นต้น ผู้มีฝีมือในการทำมาลัยในระยะนี้ก็จะเห็นจะได้แก่ “ท่านเจ้าคุณพระประยูรวงศ์” ซึ่งเป็นผู้คิดทำมาลัยครุย และ “ท้าววรคณานันท์” (ม.ร.ว.ป๋ม มาลากุล) ผู้เป็นเจ้าของมาลัยหลายแบบ และดูเหมือนว่าจะมีความรู้ความชำนาญในเรื่องมาลัยมากกว่าใครทั้งหมดด้วย รวมความว่าในปัจจุบันนี้เรามีแบบอย่าง การทำดอกไม้สด ทั้งที่เป็นของเก่าจนถึงใหม่ที่สุดและทั้งที่ทำง่ายและยากที่สุดอย่างมากมายน่าภาคภูมิใจ

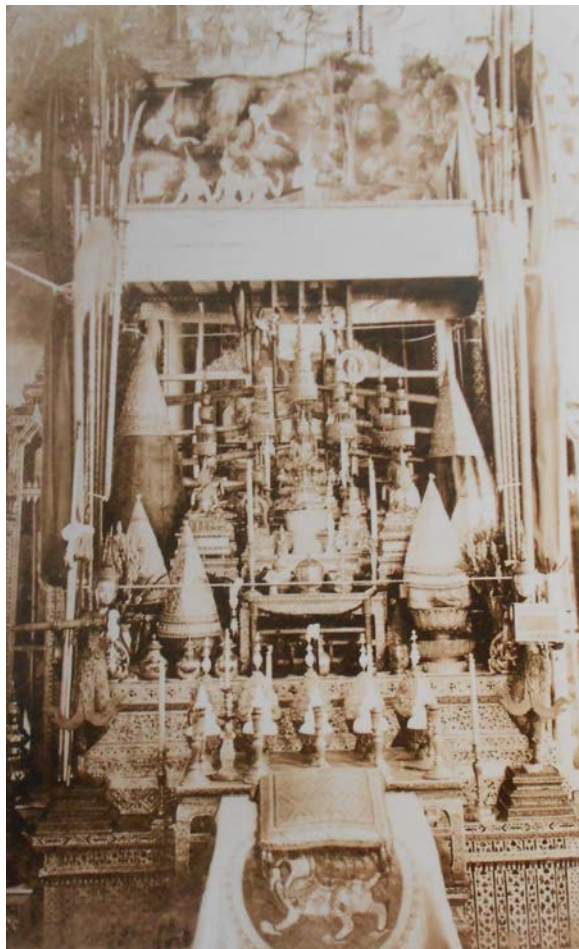
ภาพที่ 23 พระโกศพระบรมศพ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถฯ ในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดิษฐาน ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง
(ที่มา : กรมศิลปากร.งานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. 2550 : 373)

ภาพที่ 24 เครื่องสมโภชบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน และแว่นปักเวียนเทียน พระสุพรรณบัฏ
(ที่มา : กรมศิลปากร. ประมวลภาพประวัติศาสตร์ไทย พระราชพิธีบรมราชาภิเษก
สมัยรัตนโกสินทร์. 2550 : 79)

ช่วงที่ 3 สมัยรัชกาลที่ 7-8 (พ.ศ.2468-2489)

จากการที่พื้นที่มีการพัฒนาทางกาย ภาพอย่างตะวันตก เป็นศูนย์กลางความทันสมัย ความเจริญ ภายในพื้นที่จึงมีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับมีระบบการคมนาคมที่เป็นตัวนำการเปิดพื้นที่รอบนอก อีกทั้งยังมีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นการเปิดพื้นที่ทางฝั่งธนบุรี ทำให้มีการขยายตัวของเมืองออกไปจากเขตพระนครอย่างเห็นได้ชัด บริเวณพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางเมืองเริ่มมีความเสื่อมโทรม

ภาพที่ 25 พระแท่นมณฑลประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ พระแสงอัฐฎาฐ พระแสงราชศัสตราฐ กับรูปเทพยดาเชิญพระแสงขรรค์ และเชิญหีบพระราชลัญจกร ฯลฯ ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ
(ที่มา : กรมศิลปากร. ประมวลภาพประวัติศาสตร์ไทย พระราชพิธีบรมราชาภิเษก
สมัยรัตนโกสินทร์. 2550 : 84)

ภาพที่ 26 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรง
รับเครื่องมงคลสิริเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องบรมราชาภรณ์ และเครื่องประดับพระราชอิสริยยศในพระ
ราชพิธีบรมราชาภิเษก วันที่ 25 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2468
(ที่มา : ประมวลภาพประวัติศาสตร์ไทย พระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมัยรัตนโกสินทร์. 2550 : 103)

ภาพที่ 27 เครื่องราชูปโภค พระแสงหวิ พระแสงง้าว พระแสงดาบ พระแสงธนู วาลวิชนี
และฉลองพระบาท
(ที่มา : ประมวลภาพประวัติศาสตร์ไทย พระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมัยรัตนโกสินทร์. 2550 : 88)

ภาพที่ 28 ม้าหมู่ตั้งแต่งพุ่มเครื่องสักการะบูชาที่หน้าหอพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนคร
(ที่มา : ประมวลภาพประวัติศาสตร์ไทย พระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมัยรัตนโกสินทร์. 2550 : 130)

ช่วงที่ 4 สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489-ปัจจุบัน)

เป็นช่วงที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันเมืองได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาต่าง ๆ เกิดขึ้นภายนอกเขตพระนครอย่างมากตามกระแสการพัฒนา และอิทธิพลของชาติตะวันตก แต่แตกต่างจากในระยะเริ่มแรกของการรับอิทธิพล โดยการรับมามีจุดประสงค์เพื่อตอบสนองภาวะเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ทำให้เกิดผลกระทบมาสู่พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 29 สุภาพสตรีเชิญเครื่องราชูปโภคและเครื่องเฉลิมพระราชมณเฑียร ในพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร ตั้งกระบวน ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ วันที่ 6 พฤษภาคม พุทธศักราช 2493
(ที่มา : ประมวลภาพประวัติศาสตร์ไทย พระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมัยรัตนโกสินทร์. 2550 : 246)

ภาพที่ 30 มณฑปประดิษฐานเจ็ดรูปเทวดาบริเวณมณฑปพระกระยาसन มีบายศรีตั้ง
ยอดบายศรีมีพุ่มดอกบานไม่รู้โรย หัวหมู กล้วยน้ำ มะพร้าวอ่อนวางบนพานเงิน สำหรับบูชาเทวดา
(ที่มา : ประมวลภาพประวัติศาสตร์ไทย พระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมัยรัตนโกสินทร์.2550 : 183)

2.1.3 ประเภทของงานศิลปะประดิษฐ์

จากลักษณะของงานศิลปะประดิษฐ์มีหลายประเภท ในการวิจัยครั้งนี้จึงเน้นงานศิลปะประดิษฐ์ที่เป็นเอกลักษณ์ไทยที่ใช้ในประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของไทย เช่น งานดอกไม้สด งานใบตอง การจัดพาน เครื่องแขวนไทย งานใบตอง การร้อยมาลัย พานดอกไม้สด เป็นต้น โดยสามารถแยกเป็นงานเครื่องสด และเครื่องบวงสรวง หรือเครื่องสังเวย

2.1.3.1 เครื่องสด

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง. 2542 : 1165) ได้กล่าวถึง เครื่องสดว่า เป็นงานศิลปะประเภทหัตถศิลป์ของไทยประเภทหนึ่ง ทำขึ้นเพื่อใช้สำหรับตกแต่ง เป็นการชั่วคราว ทั้งนี้เนื่องด้วยวัสดุที่นำมาใช้สำหรับงานศิลปะประเภทนี้ล้วนเป็นผัก ผลไม้ ที่สด ๆ ทั้งสิ้น ไม่สามารถอยู่ได้คงทนถาวร

วิทย์ พิณคันเงิน (2503 : 203). เครื่องสด หมายถึง งานประณีตศิลป์ได้แก่ การจัดดอกไม้ การแกะสลักผลไม้ และการประดิษฐ์ที่ไม่อาจคงทนถาวร คือ ใช้งานชั่วคราว ซึ่งเรียกกันว่า “เครื่องสด” เพราะต้องทำหรือต้องประดิษฐ์ในขณะที่ยังสดอยู่นั่นเอง แต่ถ้าจะแยกออกโดยละเอียดแล้วก็เห็นจะแยกได้ดังนี้ คือ การจัดดอกไม้พุ่ม, ดอกไม้พาน, เย็บใบตอง, แกะเผือก มัน ฟักทอง และมะละกอ, ตลอดจนการสลักหยวกประกอบจิตกาธาน เป็นต้น

ภาพที่ 31 การสลักหอยประกอบจิตกาธาน
(ที่มา : สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง. 2542 : 1165)

เครื่องสด ทำขึ้นด้วยการนำผลไม้ หัวพืช ผัก กาบกล้วย มาแกะสลัก ฉลุ หรือแทง ทำเป็นรูปภาพ ลวดลาย แล้วระบายสี สอดหรือซัดด้วยกระดาศทองอังกฤษสีต่าง ๆ นำมาประกอบ ประดับเพื่อการตกแต่งของตั้งแต่ขนาดย่อมขึ้นไปจนขนาดใหญ่ ใช้ในพิธีกรรมมงคลและอวมงคล ทั้งที่เป็นงานหลวงและงานราษฎร์ตามพื้นบ้าน มีตัวอย่างเช่น ทำตกแต่งเบญจาสำหรับรดน้ำในพิธีตัดจุก ทำบายศรีต้นในพิธีทำขวัญบวชนาค ทำตกแต่งจิตกาธาน หรือเชิงตะกอนในการฌาปนกิจศพ

ตัวอย่าง การทำเครื่องสดใช้ในการตกแต่งเบญจาสำหรับรดน้ำในพิธีตัดจุก ตามที่ปรากฏในตำราทำขวัญของเก่า มีดังนี้

“...บ้างจับเบญจาขึ้นนอกชาน เทียวกราบไหว้อ้อนวอนวานที่เป็นช่างวัดต่าง ๆ มาหลายพวก ทำแทงหอยกระดาศแดงแซงสอดรองเอามะละกอฟักทองกองแกะเป็นลายนอก ดอกไม้ใบก้านไพล่ พลิกแพลง ช่วยกันติดอย่างวางแย่งล้วนอย่างดี เข้มขาบเขียวสีม่วงแดงดำลายต่าง ๆ ช่างกระทำหัดถึงกัน ถ้วนทุกชั้นสะอาดตา พื้นเบญจาผ้าขาววง ดุน่าชมทรง ทั้งสามชั้นเชิงก็ผูกพันเป็นภูมิเขา เป็นตรวยโตรก ชะงอกเง้า ชะง่อนผา แล้วก็เขียนเป็นลายศิลาสลักสี เอาไม้ดัดอย่างดีมาวางเรียบตามระเบียบบรรพดา มีรูปโคกระทิงมิงหาราชสีห์คชสาร เสือ หมีหมูละมั่งเม่น กระแตกระต่ายตุ่นเต็นไปตามกัน.”
(จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง. 2542 : 1165)

งานเครื่องสดมีวิธีการต่าง ๆ มากมาย บางประเภทใช้วิธีการทำ การประกอบเหมือนกันหรือแตกต่างกันบ้างขึ้นอยู่กับพิธีการที่ใช้ งานเครื่องสดยังคงตกทอดมาถึงปัจจุบันโดยเฉพาะงานดอกไม้ได้แก่

1) มาลัย

ประวัติ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีพระราชนิยม การทำดอกไม้ของไทยเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะมียานราชพิธีใด ๆ เจ้านายฝ่ายในต้องประกวดกันจัดแต่งดอกไม้มาถวายให้ทรงใช้ในงานนั้น ๆ เสมอ พระมเหสีเทวีทุกตำหนักเฝ้าพระทัยในการจัดแต่งดอกไม้ไปตาม ๆ กัน แต่ละพระองค์ก็มีชื่อเสียงในทางต่าง ๆ กัน สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถพระพันปีหลวง ครั้นยังดำรงพระอิสริยยศเป็นพระบรมราชินีนาถโปรดเกล้าฯ ให้ฝึกหัดอบรมข้าหลวงและครูโรงเรียนราชินีให้รู้จักทำดอกไม้แห่งเลียนแบบดอกไม้สดด้วย ทรงส่งเสริมฟื้นฟูการทำดอกไม้เป็นอันมาก พระองค์เองก็ทรงใช้เวลาว่างประดิษฐ์คิดแปลงการทำดอกไม้แบบเก่าให้แปลกพิสดารออกไปอีก มีพระนามเลื่องลือในการร้อยพวงมาลัย ซึ่งแต่เดิมมาไทยนิยมร้อยมาลัยด้วย ดอกมะลิ และเป็นมาลัยสีขาวกลมธรรมดาเท่านั้น และพลิกแพลงต่างกันไปบ้างก็เป็นมาลัยเกลียว คือ มีลวดลายเป็นเกลียวขึ้นไป สมเด็จพระพันปีหลวงได้ทรงคิดร้อยมาลัยด้วยดอกไม้ต่าง ๆ และใช้ใบไม้แทรกทำให้มีลวดลายและสีต่าง ๆ กันอย่างงดงาม และพลิกแพลงทำรูปต่าง ๆ กันด้วย และในงานพระศพสมเด็จพระปิยมหาราชที่พัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวงและสมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวีพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าพระองค์นี้ พระศพประดิษฐานอยู่ ณ วังสพานถ่าน (คือ ที่ตลาดบำเพ็ญบุญเวลานี้) สมเด็จพระพันปีหลวง มีพระราชเสาวนีย์ดำรัสให้ท้าววรณานันท์ (ม.ร.ว.ป๋ม มาลากุล) จัดทำมาลัยไปประดับพระศพ เช่น ตกแต่งตามฉัตรวัดพระโกศและแขวนตามประตู หน้าต่าง ตามประเพณีงานใหญ่ ๆ ของเจ้านายตลอดงานนี้ มาลัยที่ตกแต่งเปลี่ยนสี เปลี่ยนรูป เปลี่ยนแบบเรื่อย ๆ มา จึงนับได้ว่าตั้งแต่บัดนั้น การร้อยมาลัยได้มีการวิวัฒนาการก้าวหน้ากว่าเดิมเป็นต้นมาหลายแบบ

บทบาทหน้าที่

มาลัยมีมากมายหลายชนิด แต่ละชนิดก็มีหน้าที่ใช้สอยต่าง ๆ กันไปตามโอกาสและความเหมาะสม ดังนั้นก็จะกล่าวรวม ๆ กัน มาลัยชนิดต่าง ๆ มีประโยชน์ดังนี้ คือ ใช้สำหรับคล้องคอ เป็นเกียรติแก่เจ้าของงาน เช่น เจ้าบ่าว-เจ้าสาว ในงานแต่งงาน ผู้บังคับบัญชา หรือผู้มีร่วมงานคนใหม่ในงานเลี้ยงรับผู้มาใหม่ หรือผู้ที่ย้ายไปปฏิบัติหน้าที่ยังที่ทำงานอื่นในงานเลี้ยงส่งผู้ที่จะจากไปยังที่อื่น ถ้าจัดงานเป็นพิธีก็มักจะนิยมใช้มาลัยสองชายชนิดสำหรับคล้องคอ เพื่อเป็นการแสดงถึงการให้เกียรติแก่บุคคลนั้น ๆ เป็นสำคัญ, ใช้สำหรับคล้องคอเพื่อแสดงความยินดีหรือต้อนรับแขก เช่น การต้อนรับแขกต่างประเทศ อาจใช้มาลัยสองชายสำหรับคล้องคอ ในตอนที่ไปรับที่สนามบินเพื่อเป็นการบ่งบอกหรือแสดงออกถึงความยินดีที่บุคคลนั้น ๆ ได้มาเยี่ยมเยือน, ใช้สำหรับคล้องคอ หรือสวมคอเพื่อแสดงความยินดีหรือเป็นเกียรติแก่ผู้มีชัยชนะในการประกวดต่าง ๆ เช่น การประกวดความงาม การประกวดร้องเพลง หรือการประกวดการแสดงต่าง ๆ ฯลฯ ส่วนใหญ่มักนิยมใช้มาลัยสองชาย หรืออาจเป็นมาลัยพวงดอกไม้สวย ๆ ก็ได้, ใช้สำหรับคล้องคอ หรือสวมคอเพื่อแสดงความยินดี หรือเป็นเกียรติแก่ผู้มีชัยชนะในการแข่งขันต่าง ๆ เช่น การแข่งขันกีฬา กรีฑา และการละเล่นต่าง ๆ ส่วนใหญ่นิยมใช้มาลัยสองชาย หรือมาลัยสำหรับสวมคอเช่นกัน, ใช้สำหรับมอบให้กับบุคคลผู้มีชื่อเสียง เพื่อเป็นการรับขวัญ หรือเพื่อเป็นการ

แสดงออกซึ่งความรักและศรัทธา ความนิยมชมชอบ เช่น บุคคลสำคัญ บุคคลดีเด่น หรือดาราที่เป็นขวัญใจประชาชน ส่วนใหญ่นิยมใช้มาลัยสองชายสำหรับสวมคอ หรือมาลัยคล้องมือ, ใช้สำหรับทูลเกล้าฯ ถวาย ในการรับเสด็จในการเข้าเฝ้าตามโอกาสที่เหมาะสม ส่วนใหญ่นิยมใช้มาลัยคล้องมือ ที่เรียกว่า มาลัยข้อพระกร, ใช้สำหรับมอบให้แก่ประธานหรือแขกผู้ใหญ่ในงาน เช่น งานรดน้ำสังข์แก่คู่บ่าวสาว งานมอบประกาศนียบัตร งานมอบทุนต่าง ๆ ซึ่งมักจะใช้มาลัยคล้องมือหรือมาลัยมือถือ, ใช้สำหรับเป็นของชำร่วยแก่แขกที่มาในงาน เช่น งานรดน้ำสังข์แก่คู่บ่าวสาวในงานมงคลสมรสที่นิยมใช้คือ มาลัยชำร่วยขนาดเล็กกระจุ้มกระจิมหรือมาลัยตัวสัตว์ขนาดเล็กก็น่ารักและสวย งามดี, ใช้สำหรับสวมคอในงานประเพณีพื้นบ้านของไทยบางท้องถิ่น เช่น ภาคเหนือจังหวัดเชียงใหม่ นิยมใช้มาลัยพวงดอกมะลิสวมคล้องที่คอ เช่น งานเลี้ยงขันโตก งานทำบุญในวันสงกรานต์ ประเพณีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ฯลฯ ซึ่งผู้ที่มาร่วมในงานนั้นต่างก็สวมมาลัยพวงดอกมะลิ ซึ่งก็เป็นเอกลักษณ์แบบไทยที่ดีและน่าภาคภูมิใจอย่างหนึ่งเช่นกัน เพราะนอกจากจะสวยงามดีแล้วยังส่งกลิ่นหอมช่วยสร้างบรรยากาศในงานนั้น ๆ ให้สดชื่น สนุกสนาน ยิ่งขึ้นอีกด้วย, ใช้แขวนประตู หน้าต่าง หรือเพดานตามช่องแคบ ๆ แทนเครื่องแขวนชนิดเล็ก เช่น มาลัยโซ่ มาลัยเปีย, ใช้ห้อยแทนเฟื้องดอกกรัก เช่น มาลัยแบน มาลัยกลม มาลัยตัวหนอน และมาลัยรี, ใช้บูชาพระพุทธรูปหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น มาลัยชายเดี่ยว หรือมาลัยสองชาย จะใช้ขนาดพวงเล็กใหญ่ขนาดใดย่อมแล้วแต่ความเหมาะสมเป็นสำคัญ, ใช้แขวนหรือห้อยประดับเครื่องดนตรีไทยในเวลาที่จะเล่น นอกจากนั้นยังเป็นการกราบระลึกถึงครูบาอาจารย์ผู้ที่ให้ความรู้และอีกประการหนึ่งก็เป็นมิ่งขวัญกำลังใจอีกด้วย ที่นิยมใช้ก็คือมาลัยซีก หรือมาลัยกลมขนาดเล็กมีอุบะห้อยเป็นชาย, ใช้ในการประกอบทำราของการรำไทยบางชุด เช่น ฟ้อนมาลัย รจนาเสียงพวงมาลัย หรือชุดเจ้าเงาะรจนา ฯลฯ ซึ่งก็นิยมใช้มาลัยชายเดี่ยวพวงขนาดเล็ก อาจจะเป็นมาลัยซีกหรือมาลัยกลมก็ได้, ใช้ในพิธีบวงสรวงเทพยดาต่าง ๆ เช่น พิธีบวงสรวง พิธีแก้บน มักจะนิยมใช้มาลัยชายเดี่ยว มาลัยสองชาย หรือมาลัยพวงดอกไม้มาก่อนก็ได้ เช่น มาลัยสามสี มาลัยเจ็ดสีเจ็ดศอก, ใช้สำหรับตกแต่งรัตนวงมณ เช่น มาลัยซีกดอกมะลิ หรือมาลัยซีกกลีบกุหลาบ, ใช้ประดิษฐ์เป็นดอกไม้สำหรับจัดแจกัน หรือจัดตกแต่งสถานที่ต่าง ๆ เช่น มาลัยดุมใส่ก้านแข่งมาลัยซีกผูกมัดเป็นดอกไม้, ใช้ในการเคารพผู้ที่เคารพนับถือ ที่ได้ล่วงลับไปแล้ว เช่น ห้อยคล้องกรอบรูป ซึ่งมักจะนิยมใช้มาลัยสองชายริบบิ้นสีดำหรือขาว, ใช้ในการประดับตกแต่งงานดอกไม้สดต่าง ๆ เช่น มาลัยกลม มาลัยแบน มาลัยตัวหนอน มาลัยลูกโซ่ ฯลฯ, ใช้ในการตกแต่งสิ่งต่าง ๆ บางโอกาส เช่น รัตนานพระพุทธรูป รัตนูปเทียนแพ รัตนเอวโกศ ฯลฯ ส่วนใหญ่นิยมใช้มาลัยซีก มาลัยกลม และมาลัยแบน, ใช้แขวนหรือห้อยหน้ารถ หัวเรือ รูปปั้นอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญ หรือสิ่งที่เคารพบูชาต่าง ๆ ส่วนใหญ่นิยมใช้มาลัยสองชายหรือมาลัยชายเดี่ยว, ใช้ในการตกแต่งประดับเวที หรือสถานที่ในงานพิธี เช่น ตกแต่งเวทีที่ประทับในงานพระราชทานปริญญาบัตร ตกแต่งโต๊ะอาหารในงานเลี้ยงรับรองพิธีใหญ่ ๆ ตกแต่งโต๊ะอาหารในงานเลี้ยงฉลองมงคลสมรส ฯลฯ ส่วนใหญ่ที่นิยมใช้ คือ มาลัยกลม มาลัยแบน มาลัยรี มาลัยตัวหนอน และมาลัยดุม เป็นต้น

รูปแบบ

จันทนา สุวรรณมาลี (2533 : 2-3) ได้แบ่งมาลัยตามหน้าที่ใช้สอยได้แก่ มาลัยชายเดี่ยว มาลัยสองชาย และมาลัยชำร่วย ถ้าแบ่งตามลักษณะรูปแบบของการร้อย มีดังนี้ มาลัยซีก มาลัยกลม มาลัยแบน มาลัยรี มาลัยสามเหลี่ยม มาลัยสี่เหลี่ยม มาลัยตุ้ม มาลัยตัวหนอน มาลัยตัวหนอนคู่ มาลัยสามกษัตริย์ และมาลัยพวงดอกไม้ ถ้าแบ่งตามลักษณะโครงร่างโดยทั่วไปมีดังนี้ คือ มาลัยตัวสัตว์ มาลัยลูกโซ่ มาลัยเปีย มาลัยเถา มาลัยครุย และมาลัยดอกกล้วยไม้

ตารางที่ 1 รูปแบบมาลัยตามลักษณะโครงร่างโดยทั่วไป

ที่	ชื่อ	หน้าที่
1	มาลัยตัวสัตว์ 	ใช้เป็นของชำร่วย, ใช้ประดับในการจัดแจกัน, ใช้ประดับในการจัดดอกไม้ตกแต่งสถานที่ต่าง ๆ
2	มาลัยลูกโซ่ 	ใช้สำหรับแขวนตามประตู หน้าต่าง หรือเพดานในงานพิธี เช่น มาลัยโซ่แบบเก่า, ถักร้อยด้วยดอกบานไม่รู้โรยกรอง ใช้เป็นเฟื้องในงานตกแต่งเครื่องแขวนไทยได้, ถ้าเป็นมาลัยลูกโซ่ประยุกต์ ใช้ทำเป็นมาลัยชำร่วย มาลัยคล้องมือ และมาลัยสองชายสำหรับคล้องคอ
3	มาลัยเปีย 	ใช้แขวนตามประตู หน้าต่าง หรือเพดานที่แคบ ๆ ในงานพิธีต่าง ๆ

ที่	ชื่อ	หน้าที่
4	มาลัยเถา 	ใช้สำหรับจัดแต่งเป็นพทุธบูชา คู่กับกรวยอุปัชฌาย์ ซึ่งใช้ในพิธีอุปสมบท, ใช้จัดถวายเป็นเครื่องสักการบูชา
5	มาลัยครูย 	ใช้สำหรับสวมสะพายจากไหล่ขวามาไหล่ซ้าย คล้ายการห่มสไบเฉียง เมื่อนุ่งงูกระเบน
6	มาลัยดอกกล้วยไม้ 	ใช้ทำเป็นมาลัยของชำร่วย, ใช้ทำเป็นมาลัยชายเดี่ยวสำหรับคล้องมือ, ใช้ทำเป็นมาลัยชายเดี่ยวต่อริบบิ้นสำหรับถือ, ใช้ทำเป็นมาลัยสองชาย, ใช้ทำเป็นพวงดอกไม้สำหรับสวมคอ

(ที่มา : จันทนา สุวรรณมาลี. 2533.)

2) เครื่องแขวน

เครื่องแขวนเรียกให้แคบลงเป็น “ตาข่ายดอกไม้” เป็นศิลปะการจัดดอกไม้ของไทยแบบหนึ่ง ที่มีความวิจิตรงดงามตระการตา มีลักษณะเป็นพวงดอกไม้ กระเช้าดอกไม้รูปทรงต่างๆ เช่น โคม รูปสัตว์ รูปเครื่องใช้ แขนงอยู่ตามเพดานและช่องประตูหน้าต่าง ดอกไม้ที่นำมาร้อยกรองเป็นดอกไม้ไทยที่มีสีสันงดงาม เช่น ดอกกรัก ดอกบานไม่รู้โรย เป็นต้น และบางชนิดก็มีกลิ่นหอม เช่น ดอกจำปา ดอกพุด ดอกมะลิ เป็นต้น ธรรมเนียมไทยแต่เดิมมา ไม่เคยมีการมอบดอกไม้ แก่บุคคลอย่างชาวตะวันตก (ดังเช่นในวันวาเลนไทน์) แต่จะถวายหรือสักการบูชาต่อวิญญาณหรือเทพที่รักษา สถานที่ ธรณีทางเข้าออก และหน้าต่าง จะเห็นได้จาก การเด็ดดอกไม้จากต้น คนไทยก็มีคำอธิษฐานเป็นลำนํ้า

ประวัติ

จากหลักฐานทางโบราณคดีตามโบราณสถานต่าง ๆ ในแถบทวีปเอเชีย ชี้ให้เห็นว่าชาติพันธุ์แถบนี้ มีการนำดอกไม้มาประดับเคหสถานตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ สืบเนื่องจากศาสนสถาน พระราชวัง และบ้านคหบดี ที่มีการทำเป็นลายปูนปั้นเป็นรูปเฟื้องดอกไม้ลายต่างๆ จากการสันนิษฐานเชื่อว่า คนในสมัยก่อนจะนำดอกไม้มาประดับบ้านเรือน แต่ด้วยดอกไม้มีอายุการใช้งานที่สั้น ทำให้เกิดภูมิปัญญาที่ลือเลื่องของจริง ส่งผลให้เกิดลายปูนปั้นเป็นรูปดอกไม้ต่างๆ อาทิ ทับหลังของปราสาทในเขมร ลายปูนปั้นในพระราชวังในอินเดีย ลวดลายสลูปเจดีย์ในวัดพระเชตุพลวิมลคลาราม เป็นต้น **งานเครื่องแขวนดอกไม้สด** เป็นงานประดิษฐ์ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการประดับตกแต่งอาคาร สถานที่ และสิ่งเคารพบูชา มีรูปร่างเป็นช่อเป็นพวงที่รังสรรค์ขึ้นจากการนำดอกไม้เล็กๆ มาเรียงร้อยรวมกันด้วยเส้นด้าย ประดิษฐ์เป็นเส้น ลาย เป็นตาข่ายรูปต่างๆ ที่มีอยู่ด้วยกัน 2 ประเภท คือ แบบสองมิติ และแบบสามมิติ

- **แบบสองมิติ** เป็นแบบของเครื่องแขวนที่มีลักษณะแบน มองได้ทั้ง 2 ด้าน เช่น แบบตาข่ายหน้าซ้าง แบบบันไดแก้ว แบบวิมานแทน เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้แขวนบริเวณหน้าต่างที่มีลมผ่าน เมื่อลมพัดเข้ามาในเคหสถานประดับด้วยเครื่องแขวนนี้ ก็จะอวลเป็นด้วยกลิ่นดอกไม้ที่แขวนอยู่ไปด้วย ผู้อยู่อาศัยก็เกิดความรู้สึกกับดอกไม้ไปด้วย

- **แบบสามมิติ** คือ แบบที่สามารถมองได้รอบทิศทาง เช่น แบบกลิ้งคว่ำ แบบพวงแก้ว แบบพู่กลิ้ง แบบประย้าทรงเครื่อง เป็นต้น งานประดิษฐ์แบบนี้จะใช้แขวนประดับภายในบ้าน เพื่อให้เกิดความสวยงามต่อผู้ที่มาพบเห็น

รูปแบบของเครื่องแขวนดอกไม้สด ได้รับการพัฒนามาตามยุคสมัย โดยเฉพาะช่วงที่ประเทศของเรามีการค้าติดต่อกับชาวต่างชาติมากขึ้น รูปแบบวัฒนธรรมที่มาพร้อมกับชาวต่างชาติก็ส่งอิทธิพลต่อชาวสยามในยุคนั้น อยู่ไม่น้อย ทำให้เครื่องแขวนดอกไม้สดเริ่มมีการปรับปรุง แบบให้เข้ากับสมัยนิยมมากขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น แบบของโคมจีน แบบโคมไฟแบบยุโรป เป็นต้น เครื่องพวงดอกไม้แขวนจึงมาการผสมทางวัฒนธรรมเป็นด้วยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาในวิชาเชิงช่างของไทยล้วนมีบ่อเกิดมาจากราชสำนัก เรียกได้ว่า “ความเจริญรุ่งเรืองของงานช่างไทยมีบ่อเกิดจากในราชสำนัก” อันเนื่องมาจากในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีสมาชิกในพระราชวงศ์เป็นฝ่ายในจำนวนมาก ซึ่งแต่ละตำหนักก็จะมีบาทบริจาริกา (ข้ารับใช้) คอยถวายงานในพระบรมมหาราช วัง

จึงเป็นเสมือนชุมชนอีกชุมชนหนึ่งก็ได้ เจ้านายฝ่ายในก็มุ่งที่จะประดิษฐ์งานดอกไม้ไปถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อถวายเป็นพุทธานุชาแด่พระแก้วมรกต หรือประดับตามพระที่นั่งองค์ต่าง ๆ จวบจนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว งานประดิษฐ์ดอกไม้สดได้รับความนิยมและเจริญอย่างสูงสุด ดังจะเห็นได้จาก เมื่อมีพระราชพิธีต่าง ๆ ก็จะมีการจัดประกวดฝีมือทำเครื่องแขวนกัน เป็นกิจจะลักษณะโดยเฉพาะอย่างยิ่ง **พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมมาติศรีรัตนราชธิดา กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ** พระเชษฐภคินีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระปรีชาในการประดิษฐ์เครื่องแขวนดอกไม้สดเป็นอย่างยิ่ง เมื่อมีงานสำคัญก็จะทรงประดิษฐ์ดอกไม้ไปประดับตามงานนั้นๆ งานเครื่องแขวนดอกไม้สด เป็นหัตถศิลป์อันวิจิตรของไทย เป็นศิลป์อีกแขนงหนึ่ง ที่เชิดหน้าชูตาของแผ่นดิน ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในหัตถศิลป์อันทรงคุณค่า ที่ได้บำเพ็ญภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น จวบจนถึงยุคปัจจุบัน ความงดงามข้างต้น ก็ยังคงปรากฏให้คนรุ่นหลังได้พบเห็นและชื่นชมอยู่ไม่ขาด สำหรับช่วงเทศกาลปีใหม่ของไทยปีนี้ ความงดงามของเครื่องแขวนในรูปแบบต่าง ๆ จะยังคงปรากฏให้เราได้สัมผัสถึงความงดงามอันวิจิตรบรรจงกันอีกครั้ง

บทบาทหน้าที่

เครื่องแขวนนั้นนิยมทำกันมาแต่โบราณกาล เพื่อถวายเป็นพุทธานุชา เนื่องในเทศกาลและวันสำคัญ ทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา ประดับตามวัดวาอารามโดยแขวนเรียง รายตามช่องประตู หน้าต่างหรือแขวนตามระเบียงโบสถ์ ความเชื่อเรื่องเครื่องแขวนของคนไทยนั้น เกี่ยว ข้องกับเรื่องจิตวิญญาณ กล่าวคือ ใช้เป็นเครื่องสักการ-บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การร้อยกรองมาลัยเพื่อถวายเป็น พุทธานุชา หรือเป็นการบูชาเทพดาผู้รักษาประตู หน้าต่าง เป็นต้น

อนึ่ง การทำตาข่ายดอกไม้ถวายเป็นพุทธานุชา เนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ชาวไทย สมัยก่อนถือปฏิบัติกันโดยทั่วไป ตัวอย่างเช่น การ ทำตาข่ายดอกไม้ประดับตลอดด้านหน้าฐานชุกชี ที่ ประดิษฐานพระพุทธรูปชินราช ณ พระอุโบสถ วัด เบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร ใน วันวิสาขบูชาทุกปีของราชสกุลดิศกุล ซึ่งหม่อมเจ้า มารยาตรักัญญา ดิศกุล พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรม-วงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าประทานไว้ ในประวัติและวัตถุประสงค์ของ “**มูลนิธิสมเด็จพระเจ้า บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ หม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล พระธิดา**” ความว่า“การร้อยกรองตาข่ายดอกไม้ดังกล่าวนี้ ท่านเจ้า จอมมารดาชุ่มในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าจอมมารดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทำมาตั้งแต่เริ่มประดิษฐาน องค์พระพุทธรูปชินราชในพระอุโบสถของวัดเบญจมบพิตร ดุสิตวนาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ และเมื่อท่านถึงแก่อสัญกรรมแล้ว สมาชิกในราชสกุลดิศกุลก็รับช่วงช่วยกัน ทำต่อมาเป็นประจำทุกปีมิได้เว้น เป็นเวลากว่าร้อยปีแล้ว ครั้งหนึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง ราชานุภาพ ทรงเรียนท่านเจ้าอาวาสวัดนี้ว่า “ถ้ายังมีดิศกุลอยู่ตราบไฉจะต้องมีตาข่ายดอกไม้ ถวายพระพุทธรูปชินราชทุกปี”

รูปแบบ

เครื่องแขวนไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 มี 14 ชนิด คือ กลิ่นคว่ำ, กลิ่นตะแคง, กลิ่นจิ้น, พู่
 กลิ่น, จระเข้, โคมจิ้น, โคมหวด, พวงแก้ว, พวงแก้วแปลง, ระย้าใหญ่, ระย้าน้อย, ระย้าแปลง, วิมานแท่น
 และวิมานพระอินทร์ ในรัชกาลต่อมาเครื่องแขวนไทยมี เพิ่มชนิดขึ้นอีก เช่น ชนิดที่เรียกว่า บันไดแก้ว ตา
 ข่ายหน้าต่าง พวงกลาง พัดจิ้น มาลาเปีย ตาข่ายหน้าช้าง (ผ้าปกกระพองช้างหรือตาข่ายผ้าล้อก็เรียก)
 เป็นต้น สำหรับชนิดที่เรียกว่า กลิ่นคว่ำ กลิ่นตะแคง และกลิ่นจิ้น นั้นเป็นประเภท “กลิ่น”

